

REKONSTRUKCE KRAJINY JE REKONSTRUKCÍ VZTAHŮ ČLOVĚKA K PŘÍRODĚ

M. Lapka

LAPKA, M. (Ústav krajinné ekologie ČSAV, České Budějovice): *Rekonstrukce krajiny je rekonstrukcí vztahů člověka k přírodě*. Sociol. Venk. Zeměd., 27, 1991 (2): 109 - 113.

Příspěvek je kratším zamyšlením nad vztahem, resp. potřebou ozdravení vztahu člověk - příroda. Současně plní funkci informace (a případné výzvy ke spolupráci) o zahájeném výzkumu. Zdůrazňuje postavení kultury v řešení etického problému hodnoty krajiny pro život člověka a poukazuje na funkci institutu soukromého vlastnictví půdy jako předpokladu pro zdravý a citlivý přístup ke krajině. Jako protiklad takového vztahu je uváděno technokratické a byrokratické plánování tvorby krajiny v situaci ne-privátního vlastnictví, de facto ne-vlastnictví půdy. Staví na hypotéze, že ekologická rekonstrukce naší krajiny je závislá na možnostech rekonstrukce „ekologické úlohy“ rolníka v krajině, zahrnující širší než pouze ekonomickou funkci zemědělské výroby a jejích nositelů. Soukromý rolník má podle autora nejlepší předpoklady k plnění takové funkce ve srovnání s dalšími kategoriemi ze současné struktury pracovníků v československém zemědělství. Tato hypotéza je otevřeným problémem a východiskem konceptu výzkumného záměru s cílem postihnout a řešit problémy subjektu v sociální ekologii zaměřené na venkov. Základní myšlenku zmíněného konceptu lze vyjádřit takto: jsou to instituce rolníka a lokální společnosti (v jejích aspektech jako kulturní, samosprávné a hospodářsky silné obce), které tvoří hlavní prvky tzv. sociálně stabilizační kostry krajiny. Vedle „přírodně ekologické kostry“ jsou tyto instituce oporou rekonstrukce a renesance krajiny k jejímu plnohodnotnému bytí.

sociální ekologie; ekologické vědomí; venkov; soukromé rolnictvo

„Bůh je mrtev - potom je dovoleno vše“, píše Dostojevskij. Něco jiného je větu přečíst a něco jiného je skutečnost prožít. My všichni používáme parafrázi Dostojevského slov v dnešním přístupu člověka ke krajině. Zbavili jsme krajinu duše, zbavili jsme krajinu i sebe představy, že je živá, trpící, že může odpočívat, být vděčná, nepřátelská i umírající. Je bez tajemství a ten zbytek nepoznaného nemá žádnou váhu, neboť není met, kterých bychom nedosáhli. Potom je dovoleno vše ...

A smělému rozmachu technokratického a byrokratického plánování krajiny, onomu „odvodnit, zatopit, srovnat, zrušit, vykácet, vybagrovat a převrátit naruby ve jménu pokroku“ pak nestojí nic v cestě. A něco přece. Pomineme-li nadšené ochránce přírody a obyvatelstvo, kterého se tento pokrok přímo dotýká, jsou tu více než tisícileté zkušenosti ze styku s tou kterou konkrétní krajinou a s přírodou vůbec. Je tu kulturní dědictví naší krajiny. Kultura člověka.

Tato specifická adaptace lidského rodu v prostředí biosféry se zaplétá do krajiny od vzniku člověka a tvoří s ní jeden celek. Přes více či méně technokratické názory o nepodstatnosti problematiky kultury v řešení ekologických problémů je tomu tak.

Kauzalita tragédie Černobylu, Aralského moře, pralesů Amazonky atd. je neúprosná. Degradaci přírodního prostředí předchází degradace vlastní kultury ve všech jejích funkcích, zejména humanizační, a naopak. Od etiky až po možnosti kontroly se vytrácí ze středu dění člověk a s ním i krajina, ve které může žít.

SOUKROMĚ HOSPODAŘÍCÍ ROLNÍK - ANOMÁLNÍ JEV PLODÍCÍ DALŠÍ ANOMÁLIE?

Výstižnou charakteristiku soukromých rolníků v období liberálního a reformního komunismu jsem si vypůjčil z proslulé studie Československá společnost (M a c h o - n i n a kol., Praha 1969).

Z hlediska ekonomického a sociálního se jedná skutečně přibližně o 2 % zemědělského obyvatelstva (údaj z roku 1978). Zamysleme-li se však nad tím, že tato sociální vrstva vůbec přežila totální kolektivizaci, nelze ji a model jejích vztahů k přírodě považovat za okrajovou záležitost. K této skupině se nyní začíná obracet pozornost. Jsou k dispozici první výsledky empirických šetření - demografická data a data sociologického charakteru. Náš záměr jde hlouběji. Klademe si otázku, **j a k é j s o u v ů b e c p ř e d p o k l a d y k e k o l o g i c k é r o l i v k r a j i n ě** právě u této skupiny obyvatel. Tím se nám obecná problematika dostává do konkrétního modelu. A protože ekologie je povýtce vědou srovnávací, ani my se nevyhneme porovnání s ostatními formami vlastnictví půdy a jejich výsledky.

Problém subjektu v krajině chápeme v oblasti **s o c i á l n í** jako problém identifikace (odcizení, přesah vědomí od vlastní půdy k přírodním cyklům a k venkovské komunitě), v oblasti **e k o n o m i c k é** jako problém ekologické efektivity hospodaření s přírodními, technickými a kulturními zdroji, jež jsou k dispozici, a v rovině **p ř í r o d n í** jako problém kvality krajiny z hlediska diverzity přírodních struktur a celkové (nejen antropocentricky chápané) obytnosti krajiny.

Velice blízko k naší otázce má tradice českého ekologického myšlení. Vztah člověka a krajiny řeší mnohostranně zajímavým a specifickým způsobem. Máme na mysli práci J. Sv. P r o c h á z k y (1926) – počátky vědecké ochrany přírody. Českou meziválečnou avantgardu především v teorii architektury představuje L. Ž á k (1949). Jedná se však také o zázemí v umění. Etika vztahu člověka a přírody z hlediska kosmického zaznívá v díle O. Březiny. Do tradice českého ekologického myšlení řadíme proud ruralistů 30. let, kteří mají velice blízko k pojetí naší otázky ekologické úlohy rolníka v krajině (J. Knap, J. Křelina, J. Čep, J. Zahradníček). Na středoevropské tradice kulturního pojetí krajiny poukazuje v tomto smyslu také N a v e h a L i e b e r m a n n (1984).

Sociologický odkaz brněnské školy (B l á h a 1937 a 1968) spočívá v akcentování úlohy rolníka jako „duše“ krajiny, jako svébytného kultivátora krajiny se specifickou kulturou a etikou.

Chceme potvrdit a uplatnit základní myšlenku, že ekologická rekonstrukce naší krajiny je závislá na možnostech rekonstrukce ekologické úlohy rolníka v krajině. Ekologická obnova stavu naší krajiny je tedy spojena se znovuoobením všestranných (mimoekonomických) funkcí rolníka v krajině. K tomu má soukromě hospodařící rolník nejlepší předpoklady v porovnání s ostatními uživateli zemědělské půdy, ačkoliv má u nás stále k hospodaření celkově nejhorší podmínky. Soukromě hospodařící rolníci nejsou jediným

řešením stavu krajiny, ani jedinou možnou formou vlastnictví a hospodaření. Z hlediska přirozené péče o krajinu však není lepší instituce.

Hypotézu chápeme jako otevřený problém. Na rolnictvo nelze u nás hledět očima z roku 1945 nebo 1948, ale očima současnosti. To znamená vidět pokrok techniky, který práci rolníků ovlivnil, a sociálně ekonomické mechanismy, které ekonomicky nejslabší představitele vytlačují (údaje z Rakouska, Německa, USA).

Rekonstrukce krajiny, zvláště v přírodně exponovaných oblastech, není jen otázkou kostry ekologické stability. Ta musí být doplněna „kostrou“ stability ekologicko-sociální, tj. sítí vztahů k hospodáři v krajině. Význam ekologické kostry krajiny musí být i významným fenoménem vědomí rolníka. V našich kulturních tradicích vztahu člověka a krajiny jistě nastal velký posun i devastace. Víme, že není možné se k nim beze zbytku vrátit jako k záchraně. Základní etika vztahu člověka k vlastní půdě však obsahuje určité invarianty nezávislé na technologiích a ekonomické situaci, ale závislé na vlastnictví. Tento vztah chápeme jako transcendentní, tj. přesahující vztah k půdě směrem k rodové reprodukci, k vesnickému společenství, k místní kultuře, k přírodním cyklům a k Bohu. To je celé instituce soukromého rolníka, ve které je v mnoha podobách zakotvena i role ekologická. Volání po alternativním zemědělství ji jenom podporují. (Z historického hlediska je však otázka, co je alternativou – zda současný stav, nebo tradiční koloběhy látek v zemědělství. Ale termín je srozumitelný a obecně užívaný.)

Vycházíme tedy z teoretického předpokladu, že krajina ke svému plnohodnotnému bytí potřebuje nejen pevnou přírodně ekologickou stabilizační kostru. Potřebuje rovněž pevnou sociálně stabilizační kostru. V tomto bodě je náš přístup logickým domyšlením názorů stále u nás nedoceněného J. Sv. Procházky a názorů L. Žáka, vyslovených v knize *Obytná krajina*. Podle naší koncepce je rolník jedním z článků (prvků) této sociálně stabilizační kostry. Za další je možno považovat lokální společenství, především kulturní, dále samostatnou samosprávnou obec, finančně silnou, schopnou uzavírat rozmanité smlouvy a dohody s ostatními obcemi v rámci regionu i širších celků. V tomto smyslu jsme navázali kontakty a spolupráci s jinými vědeckými kolektivy.

Náš přístup považujeme za otevřenou možnost pro souběžné výzkumy uvedených témat, řešících ve svém celku základní problémy subjektu v ekologii krajiny.

ZÁVĚR

Velké chardinovské otázky bodu omega a Vernadského růst organizovanosti biosféry se promítají do smyslu a role s u b j e k t u v k r a j i n ě. „Křižmo“ tímto subjektem procházejí geologické, biologické a kulturně evoluční procesy, stejně jako velké procesy gnoseologické, spojené vždy s otázkami sebereflexe a identifikace.

Vstupují sem teoretické otázky základního poznání souvislosti mezi formou vlastnictví a etickou hodnotou práce, úloha a smysl člověka v krajině, analogie estetických a etických vazeb se zpětnými (zajišťujícími) vazbami ekosystémů atd. Dále otázky ekologické kritiky teorie i praxe zemědělské velkovýroby i otázky praktické rekonstrukce krajiny pomocí rekonstrukce celého systému mimoekonomických funkcí rolnictva. Vstupuje sem však také otázka budoucí environmentální etiky a estetiky. V civilizačních modelech vztahu člověk - příroda většinou (asi pro 90-95 % obyvatelstva) chybí bezprostřední prastarý zemědělský model vztahu člověka a přírody. Tím více narůstá význam z něj odvozených

etických a estetických zpětných vazeb k přírodě jako společného jazyka jedné kultury a jedné komunity. Nemluvě o nutnosti etického regulativu scientistických a technokratických vizí.

Literatura

- BLÁHA, I. A.: Sociologie dělníka a sedláka. Praha, 1937.
BLÁHA, I. A.: Sociologie. Praha, 1968.
CHARDIN, T. de: Fenomen člověka. Moskva, Nauka 1989.
NAVEH, Z. - LIEBERMANN, A.S.: Landscape Ecology - Theory and Application. New York, 1984.
PROCHÁZKA, J. Sv.: Moderní člověk a příroda. Praha, 1926.
VERNADSKIJ, V.I.: Chimičeskoe strojenije biosfery Zemli i jejo okruženija. Moskva, Nauka 1987.
VERNADSKIJ, V.I.: Filozofskije mysli naturalista. Moskva, Nauka 1988.
ŽÁK, L.: Obytná krajina. Praha, 1949.

Došlo 10. 9. 1991

LAPKA, M. (Institute of Landscape Ecology of the Czechoslovak Academy of Science, České Budějovice): *Reconstruction of landscape is the reconstruction of the relations of a man to nature.* Sociol. Venk. Zeměd., 27, 1991 (2): 109 - 113.

The treatise analyses the relationship or the need to improve the man-nature relationship. At the same time it fulfills the function of information (and contingent appeal for co-operation) about the start of investigation. It emphasizes the position of culture in the solution process of the ethic problem of the landscape value for a man's life and refers to the function of the private ownership of land as a prerequisite of a sound and sensitive approach to the landscape. The contraposition of this relationship is the technocratic and bureaucratic planning of the formation of landscape in the situation of private ownership, de facto nonownership of land. It is based on a hypothesis that ecologic reconstruction of our landscape depends on the possibilities of the reconstruction of the "ecologic role" of a farmer in the landscape which includes a wider concept of those responsible for this production, than only the economic function of agricultural production. To the authors mind, a private farmer has the best prerequisites to fulfill such function in comparison with the other categories within the existing structure of workers in the Czechoslovak agriculture. This hypothesis is an open problem and a basis of the draft of an investigation plan which is to find out and resolve the problems of a subject in the social ecology aimed at the countryside. The basic idea of the draft mentioned can be expressed as follows: The institutions of a farmer and of local society (in its aspects of a cultural, autonomous and economically strong community) are those which form the main elements of so-called socially stabilizing skeleton of landscape. Being "the natural and ecologic skeleton" these institutions are at the same time the support of the reconstruction and of the renaissance of landscape, of its full-value life.

social ecology; ecologic consciousness; countryside; private farmers

LAPKA, M. (Institut für Landschaftsökologie der ČSAV, České Budějovice): *Die Rekonstruktion der Landschaft ist Rekonstruktion der Beziehung des Menschen zur Natur.* Sociol. Venk. Zeměd., 27, 1991 (2): 109 - 113.

Der Beitrag behandelt die Beziehungen, resp. die Notwendigkeit der Gesundung des Verhältnisses Mensch - Natur. Gleichzeitig informiert er (mit der Aufforderung zur Mitarbeit) über den Beginn von Forschungsarbeiten. Er unterstreicht die Rolle der Kultur bei der Lösung ethischer Probleme der

Bewertung der Landschaft für das Leben des Menschen und weist hin auf die Funktion des Privateigentums an Grund und Boden als Voraussetzung für ein gesundes und gefühlvolles Herangehen an die Landschaft. Als Gegenteil eines solchen Herangehens wird die technokratische und bürokratische Planung der Landschaftsgestaltung angeführt bei nicht privatem Eigentum an Boden. Die Hypothese besagt, daß die ökologische Rekonstruktion unserer Landschaft abhängt von den Möglichkeiten der Erneuerung der "ökologischen Aufgabe" des Bauern in der Landschaft. Diese umfaßt eine breitere Funktion der landwirtschaftlichen Produktion und deren Träger, als nur die ökonomische. Der Privatbauer hat dem Autoren zufolge die besten Voraussetzungen für die Erfüllung einer solchen Funktion verglichen mit weiteren Kategorien der derzeitigen Struktur der Beschäftigten in der CS-Landwirtschaft. Diese Hypothese ist ein offenes Problem sowie Ausgangspunkt des Konzeptes des Forschungsvorhabens und Zieles, die Probleme des Subjektes in der sozialen Ökologie auf dem Lande zu erfassen und zu lösen. Der Grundgedanke dabei ist: Es ist der Bauer und die örtliche Gesellschaft (als kulturelle, selbstverwaltende und wirtschaftende starke Dörfer), welche die Grundelemente für das stabilisierende Gerippe der Landschaft darstellen. Neben dem "Natur- und ökologischen Gerippe" sind diese die Stütze für die Rekonstruktion und Renaissance der Landschaft, deren vollwertigem Sein.

Sozialökologie; ökol. Bewußtsein; Land; Privatbauernschaft

Adresa autora:

Dr. Miloslav L a p k a , CSc., Ústav krajinné ekologie ČSAV, Na sádkách 7, 370 05 České Budějovice
